

KRISTJÁN EIRÍKSSON

Ögmundur Helgason

28.7. 1944 – 8.3. 2006

ÖGMUNDUR Helgason fæddist á Sauðárkróki 28. júlí 1944, elstur fimm systkina. Hann lést á Landspítalanum 8. mars 2006. Foreldrar hans voru Helgi Einarsson, sjómaður, og kona hans, Sigríður Ögmundsdóttir. Ögmundur ólst upp á Sauðárkróki og gekk þar bæði í barna- og gagnfræðaskóla utan einn vetur sem fjölskyldan bjó á Akranesi. Hann fór síðan í Menntaskólann á Akureyri og varð stúdent þaðan (utan skóla) vorið 1965. Hann lauk B.A. prófi í íslensku og sagnfræði frá Háskóla Íslands 1972. Haustið 1973 varð hann kennari í íslensku við Menntaskólann við Tjörnina og síðan við Sund og þar kenndi hann til 1983. Jafnframt kennslu stundaði hann nám á cand. mag. stigi í sagnfræði og tók próf í uppeldis- og kennslufræði 1981. Cand. mag. prófi í sagnfræði lauk hann 1984. — Samhliða námi og kennslu vann Ögmundur margvísleg störf, svo sem handrita- og prófarkalestur fyrir ýmsa útgefendur. Nokkur sumur (1969–1973) vann hann á Héraðsskjalasafni Skagfirðinga og kynntist þá rækilega frumheimildum um sögu héraðsins og nýttist sú þekking honum vel er hann gekk til liðs við útgefendur Skagfirðingabókar 1973 og ritstýrði síðan næstu árgöngum hennar (VII.–XII.) til 1983. Ögmundur kynntist konu sinni, Rögnu Ólafsdóttur frá Neskaupstað, á menntaskólaárum sínum og giftust þau á nýársdag 1966. Börn þeirra eru Helga, fædd 15. september 1965, og Ólafur, fæddur 15. febrúar 1976.

Þau hjón, Ögmundur og Ragna, voru í Kaupmannahöfn á árunum 1983–1985 þar sem Ragna stundaði nám við Danmarks Lærerhøjskole. Ögmundur fékkst þá meðal annars við handritarannsóknir á Árnastofnun (Det Arnamagnæanske institut) og vann þar til vors 1986. Eftir heimkomuna hóf hann störf á Handritadeild Landsbókasafns 1986. Grímur Helgason var þá forstöðumaður Handritadeildar og gerðist Ögmundur smám saman gagnkunnugur handritasafni deildarinnar undir handleiðslu hans. Var það honum dýrmætur skóli en það vita þeir best, sem sinnt hafa handritarannsóknum, hversu miklu

Ögmundur Helgason

varðar að þekking á rithöndum og handritum berist frá manni til manns svo ekki verði þekkingarrof á þeim akri.

Grímur Helgason lést árið 1989 og tók Ögmundur við starfi hans sem forstöðumaður Handritadeildar Landsbókasafns árið eftir, 1990. Við sameiningu Landsbókasafns og Háskólabókasafns 1994 varð hann forstöðumaður Handritadeildar hins nýja safns. Naut hann í því starfi yfirburða þekkingar sinnar á handritum safnsins og jafnframt kunnugleika á héraðsskjalasöfnum úti um land, og þá auðvitað fyrst og fremst á Héraðsskjalasafni Skagfirðinga, svo og vinnu sinnar á Árnasafni í Kaupmannahöfn. Þegar Grímur féll frá hélt Ögmundur fram verki hans að samningu fjórða aukabindis handritaskráa Landsbókasafns. Var það gefið út á 150 ára afmæli Handritadeildar, 5. júní 1996. Sama ár var gefin út á vegum safnsins ljósprentuð útgáfa eiginhandarrits Hallgríms Péturssonar að Passíusálmunum með stafréttum og línuréttum texta á öndverðri síðu og lestexta færðum til nútíma stafsetningar. Hafði Ögmundur umsjón með texta ásamt Skúla Birni Gunnarssyni og Eiríki Þormóðssyni. Er útgáfa þessi hin vandaðasta í alla staði.

Ögmundur sat í ritstjórn *Ritmenntar* — Ársrits Landsbókasafns Íslands — Háskólabókasafns frá upphafi 1996 og var ritstjóri hennar frá 2003 til dauðadags. Hafði hann lokið við að búa 10. hefti Ritmenntar til prentunar er hann lést en hann var þá horfinn til starfa á Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Þá hafði Ögmundur með hléum unnið að ritun á sögu Norðfjarðar um margra ára skeið. Var því verki langt komið er veikindi hans greindust snemmsumars 2005 en síðasta frágang önnuðust Smári Geirsson, Ragna Ólafsdóttir og Magnús H. Helgason, bróðir höfundar. Kom verkið út að Ögmundi látnum skömmu fyrir jól 2006. *Norðfjarðarsaga I* — Frá upphafi byggðar til 1895 er mikið verk, um þrjú hundruð síður fyrir utan skrár og ríkulega skreytt myndum.

Ögmundur hafði alla tíð mikinn áhuga á þjóðhátum og þjóðfræðum öllum og lagði því stund á þjóðfræði við Háskóla Íslands eftir nám sitt í sagnfræði og lauk sem svaraði tveggja ára námi í þeirri grein. Þekkingar Ögmundar á þessu sviði sá víða stað, til dæmis í tveim greinum hans um lausavísur og þulur í VI. bindi *Íslenskrar þjóðmenningar* — Munnmenntir og bókmenning (Reykjavík 1989) og útgáfu *Galdrakvers* á skinni frá 17. öld sem Landsbókasafn Íslands — Háskólabókasafn lét gefa út í tilefni af 10 ára afmæli safnsins 1. desember 1994. Er fyrri hlutinn ljósprentun handritsins Lbs 143 8vo en sá síðari línurétt og stafrétt útgáfa handrits auk textans með nútíma stafsetningu. Ögmundur sá um útgáfuna ásamt Emilfu Sigmarsdóttur og Randveri H. Hannessyni. Skrifaði hann allan textann upp og ritaði formála. Þá var Ögmundur stundakennari

við Háskóla Íslands í þjóðfræði frá 1987 til 2005 er hann varð að láta af því starfi vegna veikinda. Ótaldar eru hér rannsóknir hans á upphafi þjóðsagnasöfnunar á Íslandi á 19. öld en um þau efni var hann öðrum mönnum fróðari. Fátt hefur komið út af skrifum hans á því sviði en þó má nefna greinarnar: Glimt af de nordiske guder i Jón Árnason's folkesagn og eventyr¹ og Upphaf að söfnun íslenzkra þjóðfræða fyrir áhrif frá Grimmsbræðrum.²

Ögmundur var ekki hraðvirkur en þeim mun vandvirkari og kostaði kapps um að byggja ætíð á sem traustustum heimildum í rannsóknum sínum og ekkert var honum hvítleidara en subbuskapur í málfari. Í þeim efnum gerði hann vægðarlausar kröfur til sjálfs sín. Til dæmis um hina miklu nákvæmni hans má nefna útgáfu IV. aukabindis handritaskrána sem fyrr er getið. Þar eyddi hann ómældum tíma í að finna rétta forsetningu með hverjum bæ og stað, þá sem tíðkast hafði á tímum handritaskrifara.³

Land og saga voru Ögmundi alla tíð ákaflega hugleikin og lagði hann gjarnan á sig langar ferðir um eyðibbyggðir og afskekktar sögustaði til að glöggva sig betur á öllum staðháttum og setja sig inn í kjör þess fólks sem þar hafði búið á fyrri tíð. Fór hann þá tíðast gangandi og bar hratt yfir. Átti hann margar slíkar ferðir um fjallbyggðir og fjallvegi í Skagafirði og nágrenni en það fór ekki fram hjá neinum sem kynntist Ögmundi að áttahagarnir í Skagafirði voru honum hjartfólgirnir. Ótölulegar voru þær sögur sem hann kunni af íbúum þess héraðs lífs og liðnum og sagði þann veg frá að atburðir og fólk öðlaðist líf og litu. Hann lifði og hrærðist með því fólki og atburðum sem hann skrifaði um og sagði frá og lagði sig eftir að miðla stíl og andblæ horfins tíma í öllum frásögnum sínum frá gamalli tíð. Kristín Einarsdóttir þjóðfræðingur gerir þessum einkennum í fari Ögmundar góð skil í minningarorðum um hann í Slæðingi 2006. Þar lýsir hún kennsluháttum hans í Háskólanum svo:

Ögmundur var ólíkur öðrum kennurum, hann stóð ekki uppi við töflu, eða við ræðupúlt og þuldi þaðan sín fræði yfir nemendum. Hann sat við enda borðsins með nemendur sitjandi allan hringinn og talaði um efnið. Stundum þótti Ögmundur fara út fyrir skráð námsefni og nem-

¹ Ögmundur Helgason. „Glimt af de nordiske guder i Jón Árnason's folkesagn og eventyr.“ *Folklore och folkkultur*. Föredrag från den 24. etnolog- och folkloristkongressen i Reykjavík 10.–16. Augusti 1986. Redigerad av Jón Hnefill Aðalsteinsson. Reykjavík 1990, bls. 247–255.

² Ögmundur Helgason. „Upphaf að söfnun íslenzkra þjóðfræða fyrir áhrif frá Grimmsbræðrum.“ *Landsbókasafn Íslands. Árbók* 1989. (1991), bls. 112–124.

³ Sjá Ögmundur Helgason. „Formáli“. *Handritasafn Landsbókasafns*. IV. aukabindi. Reykjavík 1996, bls. 7.

endum sem var mikið í mun að læra vel og vandlega fyrir próf gat mislíkað slík vinnubrögð. Aftur á móti voru þeir áreiðanlega mun fleiri sem kunnu að meta fróðleik frá manni sem hafði dýpri þekkingu á efniinu en nokkrar bækur gátu skilað. Þessir nemendur voru þakklátir og undu glaðir við sitt. Ögmundur miðlaði ekki aðeins þekkingu heldur líka djúpri virðingu og væntumþykju á því efni sem hann ræddi um í hvert sinn, hvort sem það var þjóðlíf bændasamfélagsins eða kveðskapur Íslendinga fyrir á öldum.⁴

Mikinn hluta starfsævi sinnar sat Ögmundur við uppsprettur að sögu liðinnar tíðar ef svo má segja. Einstaklega gott var að leita til hans varðandi myrka staði og torlæsilega í handritum en hann var allra manna glöggskyggjastur að greina rithendur fyrri manna og lesa úr því skrifi sem flestum öðrum virtist ógjörlegt að ráða fram úr. Munu þeir ófáir sem nutu einstakrar hjálpssemi hans í slíkum efnum. Hygg ég að fáir hafi haft jafn yfirgripsmikla þekkingu og hann á íslenskum handritum skrifuðum eftir siðskipti.

Fljótlega eftir að Norræna húsið var reist tóku nokkrir Skagfirðingar í Reykjavík að venja þangað komur sínar í kaffi á laugardögum. Mun enginn hafa mætt oftar og betur til þessarar samdrykkju en Ögmundur. Brátt bættust annarra héraða menn í þennan norðlenska spjallhóp þar sem fréttir voru hermdar úr norðursveitum frá landnámi til líðandi stundar. Á fundum þessum naut frásagnargáfa Ögmundar sín vel og mátti öllum sem á hann hlýddu vera ljóst hversu náinn hann var söguefninu og næmur á blæbrigði mannlífsins en slíkt er einmitt aðal hins lifandi fræðimanns.

Nú stendur skarð hans ófullt og opið en viðhorf hans til hinnar lifandi sögu mætti vera þeim sem hann þekktu gott efirdæmi.

*Kristján Eiríksson
Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
Háskóla Íslands
Árnagarði við Suðurgötu
IS-101 Reykjavík, Ísland
kriseir@hi.is*

⁴ Kristín Einarsdóttir. *Slæðingur*. Rit þjóðfræðinema. 1. tbl. – 4. árg. – apríl 2006, bls. 3–4.